

Laziz AZIZOV

NDKTU tayanch doktoranti

SANOAT KORXONALARI BOSHQARUV TIZIMINING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Ushbu maqola sanoat korxonalarida boshqaruv tizimining samaradorligini oshirish va raqobatbardoshligini ta'minlash masalalarini ilmiy tahlil qiladi, shuningdek, korxonalarda strategik va operatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish yo'llarini ko'rib chiqadi. Maqolada boshqaruv jarayonlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish, moliyaviy monitoringni kuchaytirish va inson resurslarini rivojlantirishning iqtisodiy samarasi aniq misollar bilan izohlanadi. Tadqiqotda Jahon Bank va UNIDO tomonidan taqdim etilgan global statistik ma'lumotlar va ilmiy manbalar asosida sanoat korxonalarining boshqaruv samaradorligini oshirishga qaratilgan mexanizmlar tahlil qilinadi. Shu bilan birga, maqola ichki va tashqi muhitning o'zgaruvchan sharoitida korxonalarni strategik boshqarishning muhim jihatlari, innovatsion integratsiya va resurslardan optimal foydalanishning samarali usullari bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Natijada, maqola sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha nazariy va amaliy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: sanoat korxonalarida boshqaruvi, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, strategik boshqaruv, raqobatbardoshlik, innovatsion yondashuvlar, resurslardan samarali foydalanish, korporativ boshqaruv, raqamli transformatsiya, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, investitsion jozibadorlik.

IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF THE MANAGEMENT SYSTEM IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

Abstract. This article provides a scientific analysis of enhancing the efficiency and competitiveness of management systems in industrial enterprises, while also examining ways to improve strategic and operational management mechanisms within these organizations. It illustrates, with concrete examples, the economic impact of implementing digital technologies in management processes, strengthening financial monitoring, and developing human resources. The study analyzes mechanisms aimed at improving management efficiency in industrial

enterprises based on global statistical data and scholarly sources provided by the World Bank and UNIDO. Furthermore, the article includes recommendations on key aspects of strategic management, innovative integration, and optimal resource utilization under changing internal and external conditions. As a result, the article establishes both theoretical and practical foundations for modernizing management systems in industrial enterprises and enhancing their economic effectiveness.

Keywords: industrial enterprise management, organizational-economic mechanism, strategic management, competitiveness, innovative approaches, efficient resource utilization, corporate governance, digital transformation, optimization of production processes, investment attractiveness.

Kirish

Sanoat korxonalarida boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish masalasi globallashtirish, raqobatning kuchayishi va bilim iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlash zarurati bilan yanada dolzarb bo'lib bormoqda, chunki boshqaruvning samaradorligi ko'p jihatdan korxonada resurslardan foydalanishning optimal modeli va qarorlar qabul qilishning institutsional sifatiga bog'liq. Jahon Bank ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda global sanoat ishlab chiqarishi o'sishi 2,3 %ni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2022 yildagi 3,7 %dan sezilarli past bo'ldi, bu esa sanoat korxonalarining boshqaruv tizimida samaradorlikni oshirish mexanizmlarini joriy etish zarurligini kuchaytirmoqda[1]. UNIDO Industrial Development Index (IDI) bo'yicha 2023 yilda industriyalashgan davlatlar o'rtacha reytingi 0,440, rivojlanayotgan davlatlar reytingi esa 0,280 bo'lgan, bu raqamlar boshqaruv modeli, texnologik modernizatsiya va ishlab chiqarish samaradorligi o'rtasidagi kuchli bog'liqlikni tasdiqlaydi. Shuningdek, dunyo sanoat qo'shilgan qiymati hajmi 2023 yilda 14,2 trillion dollarga yetgani sanoat korxonalarida tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmlarini yanada takomillashtirish global tendensiyaga aylanganini ko'rsatadi[2]. Raqamli texnologiyalarning jadal kirib kelishi sanoat korxonalaridan moslashuvchan tashkiliy strukturalar, strategik ko'nikmalar va innovatsion yondashuvlarni talab qilmoqda, bu esa mavjud boshqaruv mexanizmlarini qayta ko'rib chiqishni shartlaydi. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda korxona boshqaruvining institutsional omillari, ta'lim-bilim oqimlari va tashkiliy o'zgarishlarning natijaviylikka ta'siri alohida ahamiyatga ega ekani ta'kidlanadi[3], bu esa ilmiy asoslangan takomillashtirish tamoyillarini ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi. Sanoat tarmoqlarida funksional jarayonlarning

murakkablashuvi boshqaruv mexanizmining yangi komponentlarini, xususan, raqamli boshqaruv, integratsiyalashgan rejalashtirish va indikatorlar tizimini joriy etishni taqozo qilmoqda. Natijada, ushbu yo‘nalishda ilmiy-tadqiqot ishlari nafaqat korxonalar daromadliligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi, balki iqtisodiyotning sanoatlashuv jarayonlarini jadallashtirish uchun ham metodologik asos yaratadi. Shu bilan birga, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni takomillashtirish korxona raqobatbardoshligini ta‘minlashga qaratilgan kompleks yondashuvlarni shakllantirishda hal qiluvchi omilga aylanmoqda.

Bozor iqtisodiyoti chuqurlashgan sharoitda sanoat korxonalarining boshqaruv mexanizmini takomillashtirish amaliy jihatdan ham dolzarb bo‘lib, bu korxonalarning strategik rivojlanish dasturlarida innovatsion texnologiyalar, xarajatlarni optimallashtirish usullari va risklarni boshqarish tizimlarini integratsiya qilish zarurati bilan belgilanmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, yuqori samaradorlikka erishgan korxonalar resurs oqimlarini aniq taqsimlaydigan va qarorlarni tezkor qabul qilishga imkon beradigan boshqaruv arxitekturasiga ega bo‘ladi, bu esa mahalliy sanoat korxonalarida ham mos mexanizmlarni joriy etish ehtiyojini oshiradi[4]. Shuningdek, texnologik modernizatsiya jarayoni korxona ichki boshqaruv strukturasi, vakolatlar taqsimoti va iqtisodiy rag‘batlantirish tizimining qayta ko‘rib chiqilishini talab etmoqda. Tashqi bozorlarning o‘zgaruvchanligi korxonada monitoring va tahlilning strategik yondashuv asosida tashkil etilishini, shuningdek, ishlab chiqarish jarayonlari va boshqaruv funksiyalarini uyg‘unlashtiruvchi integratsiyalashgan boshqaruv tizimlarini yaratishni taqozo qilmoqda. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, boshqaruvning takomillashtirilgan mexanizmi korxona investitsiya jozibadorligini oshiradi, kapitaldan foydalanish samaradorligini kuchaytiradi va mahsulot raqobatbardoshligini kengaytiradi. Shu boisdan, bugungi vaziyatda sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida boshqaruv mexanizmini chuqur modernizatsiya qilish talabi kun tartibida turibdi.

Sanoat korxonalarida transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini qayta ko‘rib chiqish va uni zamonaviy standartlarga moslashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda, chunki raqamli platformalar, avtomatlashtirish va sun‘iy intellektning sanoatga kirib kelishi boshqaruv modelining yangi funksional talablari shakllanishiga olib kelmoqda. Bu sharoitda korxonalar strategik boshqaruv, innovatsion faoliyatni rivojlantirish va resurslardan samarali foydalanish o‘rtasidagi bog‘liqlikni optimallashtirishga majbur bo‘ladi. OECD hisobotiga ko‘ra, raqamli texnologiyalarni sanoat korxonalariga joriy etgan davlatlarda mehnat unumdorligi

soʻnggi besh yilda oʻrtacha 18–22 %ga oshgan boʻlib, bu korxona boshqaruv tizimi samaradorligining texnologik omillarga kuchli bogʻliqligini namoyon etadi[5]. McKinsey 2023 yilgi Industry 4.0 tahliliga koʻra, ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirgan korxonalar xarajatlarni oʻrtacha 10–30 %ga, jihozlar nosozligi tufayli vaqt yoʻqotilishini esa 40–50 %ga kamaytirgan[6]. Raqamli boshqaruv platformalarining keng joriy etilishi sanoat korxonalarining tashkiliy strukturasi va iqtisodiy boshqaruv mexanizmini tubdan qayta koʻrib chiqishni talab qilayotgani ushbu statistik maʼlumotlar orqali yana bir bor oʻz tasdigʻini topmoqda. Boshqaruvning zamonaviy mexanizmi ishlab chiqarish jarayonlarining moslashuvchanligi, iqtisodiy jarayonlarning shaffofligi va natijadorlikni oʻlchashning ilgʻor metrikalarini oʻz ichiga olishi zarur, chunki bu korxonaning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardandir. Jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan texnologik oʻzgarishlar sanoat korxonalarini boshqaruvining tashkiliy tuzilmasini qayta loyihalash, korporativ boshqaruv tamoyillarini mustahkamlash va iqtisodiy motivatsiya mexanizmlarini takomillashtirishni talab etmoqda. Bundan tashqari, transformatsiya jarayonlari ichki va tashqi muhit oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni kuchaytirib, korxonada strategik muvozanat va risklarni boshqarish tizimining yangi yondashuvlarga asoslanishini talab qiladi. Shu nuqtayi nazardan, boshqaruv mexanizmini takomillashtirish sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishida poydevor vazifasini bajaradi.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish muhim strategik omil boʻlib, bu mexanizm korxona ichki resurslarini optimal taqsimlash, innovatsion jarayonlarni qoʻllab-quvvatlash va xoʻjalik faoliyatini boshqarishda kompleks yondashuvni taʼminlaydi. Boshqaruv mexanizmi iqtisodiy natijadorlikni oshirishga xizmat qiluvchi koʻrsatkichlar tizimi, motivatsiya modeli va samarali kontrollingni birlashtirishi zarur, chunki bularsiz korxona raqobatbardoshligini saqlab qolish qiyin. Sanoat tarmoqlaridagi texnologik yangilanishlar va globallashtirish bozorlarning talabchanligi korxonadan tezkor qarorlar qabul qilish, risklarni minimallashtirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish boʻyicha yuqori darajada professionallikni talab etadi. Shu munosabat bilan, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning takomillashuvi korxonaning strategik rivojlanish dasturini amalga oshirish va kapital qoʻyilmalar rentabelligini oshirish imkonini beradi. Natijada, korxona ichki boshqaruvining kuchayishi nafaqat ishlab chiqarish quvvatlarining samarali ishlatilishiga, balki resurslar oqimining shaffofligini taʼminlashga ham xizmat qiladi. Bu omillar sanoat korxonalarining uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligida muhim rol oʻynaydi.

Sanoat korxonalari boshqaruv tizimining takomillashuvi milliy iqtisodiyotning sanoatlashtirish strategiyasi, ishlab chiqarishning modernizatsiyasi va eksport salohiyatining oshishi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, bu jarayon korxonalar faoliyatida zamonaviy boshqaruv instrumentlaridan foydalanishni talab qiladi. Tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni takomillashtirish ishlab chiqarish jarayonlarining o‘zgaruvchan bozor sharoitiga moslashuvchanligini oshiradi, bu esa iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy sanoatning rivojlanish strategiyasi doirasida korxonalarning innovatsion salohiyatini faollashtirish, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish va intellektual resurslardan foydalanish bo‘yicha samarali boshqaruv tizimini yaratish talab etiladi. Bunda korxona boshqaruvining institutsional bazasi, tashkiliy struktura va iqtisodiy rag‘batlantirish tizimi o‘zaro uyg‘un holda ishlashi zarur. Sanoat korxonalarida samarali boshqaruvning joriy etilishi nafaqat ichki faoliyatni optimallashtiradi, balki tarmoqning umumiy ishlab chiqarish samaradorligiga sezilarli ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shunday qilib, mexanizmni takomillashtirish milliy iqtisodiy o‘sishning barqarorligini ta‘minlaydigan asosiy omillardan biriga aylanadi.

Adabiyotlar sharhi

Sanoat korxonalarining boshqaruv tizimlarini takomillashtirish bo‘yicha mavjud ilmiy adabiyotlar, bir tomondan, korporativ boshqaruv mexanizmlari va strategik rejalashtirishning samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni tahlil qilsa, boshqa tomondan, raqamli transformatsiya, intellektual kapital va resurslarni optimallashtirish bilan bog‘liq zamonaviy boshqaruv konsepsiyalarini o‘rganishga alohida e‘tibor qaratadi. Shu nuqtai nazardan, adabiyotlar sharhi sanoat korxonalari boshqaruv tizimlarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirishda ilmiy tadqiqotlar asosini yaratish va mavjud nazariy hamda amaliy yondashuvlarni tizimli tarzda ko‘rib chiqish imkonini beradi. Jumladan, iqtisodchi olim V.V. Korshunov (2015) sanoat korxonalarini boshqarishni takomillashtirish jarayonida raqobatbardoshlik endilikda asosan nomoddiy aktivlar, bilim kapitali va strategik boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali shakllanishini ta‘kidlab, an‘anaviy moliyaviy ustunliklarning ahamiyati qisqarayotganini ilmiy asoslaydi⁷. Muallifning fikricha, korporativ madaniyat, biznes-jarayonlarni baholash tizimi va strategik boshqaruv vositalari tashkilotning uzoq muddatli barqarorligini belgilovchi hal qiluvchi omillarga aylangan bo‘lib, texnologik innovatsiyalar bilan bir qatorda boshqaruv mexanizmlarining ham

tubdan modernizatsiyasini talab qiladi. Ushbu tadqiqot sanoat korxonalarida samaradorlikka erishish uchun intellektual resurslarni boshqarish, ularni ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya qilish va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni yangi innovatsion paradigmalariga moslashtirish zarurligini konseptual darajada asoslab beradi.

S.V. Nazaytinskiy (2013) o'z tadqiqotida sanoat korxonalarini rivojlantirishda yagona integratsiyalashgan boshqaruv makonini shakllantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ko'rsatib, boshqaruv jarayonlarini axborot almashinuvi, resurslarni muvofiqlashtirish va infratuzilmaviy uyg'unlik orqali optimallashtirish mexanizmlarini ishlab chiqadi⁸. Muallif bunday integratsiya orqali qaror qabul qilish jarayoni sezilarli tezlashishi, funksional bo'g'inlar o'rtasidagi nomutanosiblik kamayishi va ishlab chiqarish samaradorligi oshishi mumkinligini ta'kidlab, raqamli boshqaruv platformalarining roli keskin ortayotganini qayd etadi. Tadqiqotda sanoat korxonalari boshqaruv tizimi logistika, texnik ekspluatatsiya, moliyaviy boshqaruv va ishlab chiqarish bo'limlarini yagona axborot tizimiga birlashtirish orqali yanada samarali ishlashini ta'kidlovchi konseptual yondashuv taklif etilib, raqamli transformatsiya sharoitida uning amaliy qiymati alohida asoslanadi.

Xorijlik olimlar sanoat korxonalari boshqaruv tizimlarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida innovatsion tizim funksiyalarini, qo'shma ishlab chiqarish jarayonlarini va raqamli transformatsiyani amaliy kontekstda chuqur tahlil qiladi, bu esa korxona samaradorligini oshirish va qaror qabul qilish jarayonlarini optimallashtirishda muhim ilmiy asos yaratadi (Smit, Grobbelaar, & Sacks, 2024)[9]. Kamran Goher, Ahmed Al-Ashaab va Essam Shehab (2023) tomonidan ishlab chiqilgan noaniqliklarni boshqarish ramkasi modelga asoslangan aniqlikni joriy etish orqali korxona resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatini beradi va boshqaruv elementlari o'rtasidagi uyg'unlikni kuchaytiradi[10]. Shu bilan birga, Brij B. Gupta, Akshat Gaurav va Kwok Tai Chui (2024) ishlab chiqqan BERT va CNN asosidagi kiberxavfsizlik modeli korxona axborot tizimlarida xavfsizlikni ta'minlash bilan birga raqamli boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlarini tahlil qiladi[11]. Wanning Mao, Liang Hu va Abimbola Susan Ajagun (2024) energiya bozori va karbon bozoridagi tizimli tahlil orqali investitsiya samaradorligini oshirish mexanizmlarini aniqlab, korporativ boshqaruv qarorlarini strategik jihatdan yaxshilashga hissa qo'shadi[12]. Shuningdek, Jinqian Peng va Liyuan Bao (2023) katta ma'lumotlar texnologiyalariga asoslangan biznes boshqaruv tahlili freymvorkini taklif etib, korxona faoliyatini real vaqtda

monitoring qilish hamda resurslarni optimal taqsimlash imkoniyatlarini konseptual darajada asoslaydi[13]. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotlar korxona boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini modernizatsiya qilish, raqamli va innovatsion yondashuvlarni integratsiyalashgan holda joriy etish bo'yicha ilmiy asos yaratishda muhim manba sifatida xizmat qiladi.

Iqtisodchi I.G. Kamoliddinovaning (2024) sanoat korxonalarida korporativ boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlariga bag'ishlangan tadqiqotida boshqaruv tizimi faqat funksional bo'g'inlarning majmui emas, balki iqtisodiy rag'batlar, tashkiliy struktura, qaror qabul qilish mexanizmlari va axborot oqimlarining integratsiyalashgan tizimi sifatida talqin qilinib, korporativ boshqaruv samaradorligini oshirishning ko'p omilli modelini taklif etadi[14]. Muallifning fikricha, sanoat korxonalarida korporativ boshqaruv mexanizmlarining takomillashuvi boshqaruv organlari o'rtasidagi vakolatlar muvozanatini kuchaytirish, tashqi va ichki audit tizimlarini institutsionallashtirish, mulk egalari va manfaatdor tomonlar o'rtasidagi axborot assimetriyasini kamaytirish kabi omillar orqali amalga oshiriladi. K.A. Matkarimovichning (2024) tadqiqotida esa korxonalar iqtisodiy barqarorligini ta'minlash uchun tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning murakkabligi, elementlararo uyg'unlik, boshqaruvning adaptivligi va resurslarni optimal taqsimlash imkoniyatlari muhim determinatlar sifatida ko'rsatilib, xususiylashtirish jarayonlari, boshqaruvning raqamli transformatsiyasi va monitoring tizimlarining ahamiyati chuqur tahlil qilinadi[15].

S. Zulayxo (2025) yirik sanoat korxonalarida mehnat samaradorligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilar ekan, tizim samaradorligining pasayishi ichki boshqaruv jarayonlarining murakkabligi, vakolatlar bo'linishidagi noaniqliklar, resurslar oqimining nomutanosibligi va motivatsiya tizimining zaifligi bilan izohlanishini ilmiy asoslaydi hamda korxona darajasida inson kapitali mahsuldorligini oshirishning kompleks modelini taklif etadi[16]. Muallifning fikricha, mehnat samaradorligi o'sishini ta'minlash uchun raqamli ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etish, kompetensiyaga asoslangan boshqaruv, malaka oshirish tizimi va ichki kooperatsiya samaradorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu mexanizmlarning o'zaro integratsiyasi korxonaning umumiy iqtisodiy natijalarini barqaror oshiradi. Shuningdek, I.J. Muzaffarovich (2025) esa sanoat korxonalarini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'nalishlarini baholar ekan, ilmiy-texnik siyosat, innovatsion ishlab chiqarish strategiyalari, xo'jalik mexanizmining barcha elementlari o'rtasidagi uyg'unlik va tashkiliy adaptivlik

korxona raqobatbardoshligining asosiy drayverlari sifatida talqin etilib[17], integratsiyalashgan boshqaruv konsepsiyasining ustuvorligini asoslaydi.

Sanoat korxonalari boshqaruv tizimining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish zarurati, birinchi navbatda, bozor sharoitida korxona resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish, boshqaruv qarorlarining sifatini yaxshilash hamda raqobatbardoshlikni ta'minlash bilan bevosita bog'liq bo'lib, mavjud mexanizmlar ko'plab holatlarda zamonaviy ishlab chiqarish modelining talablariga mos kelmay qolayotganini ko'rsatmoqda. Shuningdek, sanoat tarmoqlarida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi, ishlab chiqarish jarayonlarining murakkablashuvi va boshqaruv tizimining ko'p bosqichli xarakterga ega ekani ushbu sohada nazariy konsepsiyalarni qayta ko'rib chiqish, institutsional muhitni yangilash va boshqaruv elementlari o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni optimallashtirishni ilmiy asosda o'rganishni talab qiladi. Bundan tashqari, sanoat korxonalarida korporativ boshqaruv standartlari, strategik rejalashtirish mexanizmlari, motivatsiya tizimi va ichki nazorat instrumentlarining samaradorlik darajasi korxona barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biri ekanini inobatga olsak, ushbu tizimlarning real sektor sharoitida qay darajada integratsiyalashganini kompleks tadqiq etish dolzarb ilmiy vazifadir. Natijada, ilmiy-tadqiqot ishlarining kengaytirilishi sanoat korxonalarining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini zamonaviy yondashuvlar asosida qayta loyihalash, boshqaruv risklarini kamaytirish va ishlab chiqarish samaradorligini oshiruvchi innovatsion boshqaruv texnologiyalarini joriy etishga imkon yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada qo'llanilgan tadqiqot metodologiyasi sanoat korxonalarida boshqaruv tizimining samaradorligini kompleks baholash uchun sifatli va miqdoriy yondashuvlarni integratsiyalash orqali amalga oshirilgan bo'lib, bu empirik ma'lumotlar va nazariy modellarni bir-birini mustahkamlashini ta'minlaydi. Ma'lumotlarni yig'ish Jahon Banki va UNIDO tomonidan taqdim etilgan global statistik bazalarga tayangan holda olib borilgan, shuningdek, tanlangan sanoat korxonalarining amaliy tajribalari strategik va operatsion boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha misollar sifatida o'rganilgan. Bundan tashqari, moliyaviy ko'rsatkichlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish indikatorlari kabi ilg'or tahliliy usullar qo'llanilib, boshqaruviy tadbirlarning iqtisodiy samaradorligi

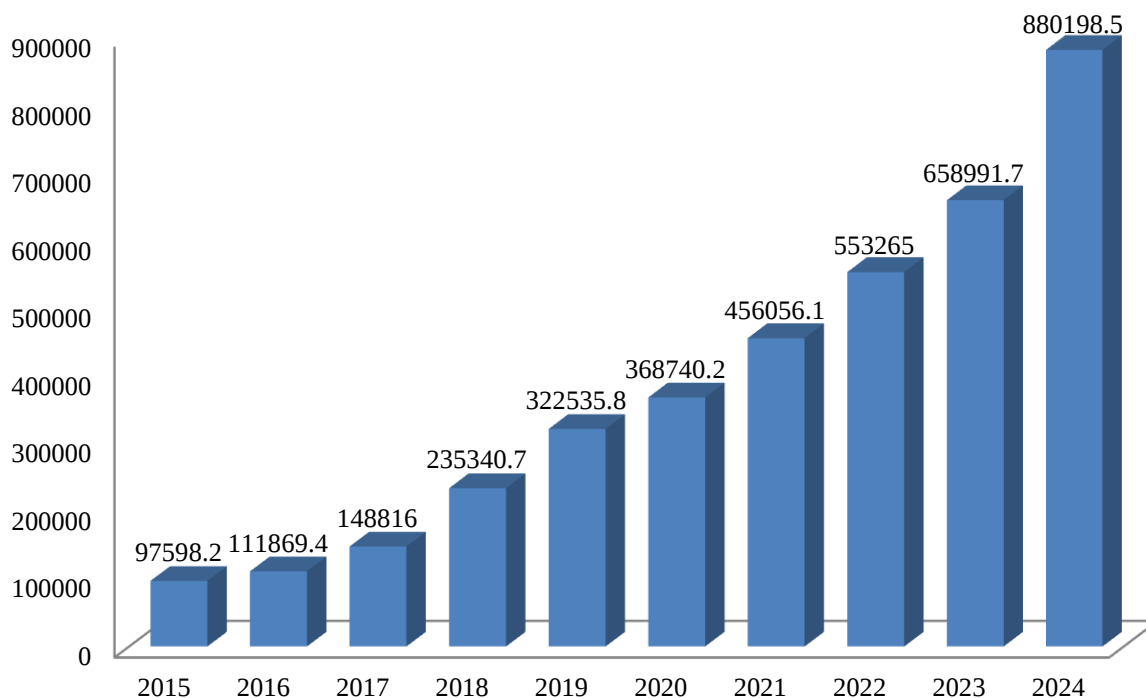
baholangan va tashkilot samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tahlil va natijalar

Sanoat korxonalari boshqaruv tizimining samaradorligini oshirish maqsadida ularning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish zarurati global iqtisodiy tajribada ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshlikni ta'minlash bevosita boshqaruv mexanizmlarining sifatiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, korxonalarda qaror qabul qilish jarayonlarini soddalashtirish, markazlashgan va markazlashmagan boshqaruv funksiyalarini optimallashtirish orqali resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish mumkin. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarish va moliyaviy oqimlarni integratsiyalashgan boshqaruv mexanizmlari korxona rentabelligini sezilarli darajada yaxshilaydi, xususan, ishchi-kuch resurslari va moddiy boyliklarni maqbullashtirishga imkon yaratadi. Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va raqamlashtirish jarayonlarini boshqaruv tizimiga integratsiyalash korxonalarining tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini oshiradi va ishlab chiqarishdagi samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. Iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizm korxonalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash bilan birga, ularning bozor pozitsiyasini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, korxona ichidagi nazorat mexanizmlarini kuchaytirish va resurslarni boshqarish bo'yicha zamonaviy metodologiyalarni joriy etish, korxonaning strategik rivojlanish maqsadlariga erishish imkoniyatini oshiradi. Eng muhimi, boshqaruv tizimidagi optimal iqtisodiy mexanizmning yaratilishi orqali korxona nafaqat ichki samaradorlikni oshiradi, balki xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini ham ta'minlaydi. Shu nuqtai nazardan, sanoat korxonalari boshqaruv tizimini takomillashtirish strategiyasi kompleks yondashuvni, ya'ni moliyaviy, ishlab chiqarish va inson resurslari sohalarini uyg'unlashtirishni talab qiladi, bu esa uzoq muddatli barqaror rivojlanish va iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida sanoat sohasi oxirgi yillarda iqtisodiy siyosat va strategik islohotlar natijasida sezilarli darajada rivojlanib, ishlab chiqarish quvvatlari modernizatsiya qilinmoqda va yangi texnologiyalar joriy etilmoqda, bu esa ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, diversifikatsiyalashgan sanoat tarmoqlari — oziq-ovqat, kimyo, metallurgiya va to'qimachilik kabi sektorlar — iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda. Davlat tomonidan ilgari surilayotgan investitsiya dasturlari va imtiyozli kreditlar korxonalarining innovatsion rivojlanishi

va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga imkon yaratadi. Natijada, sanoatning rivojlanishi nafaqat milliy ishlab chiqarish hajmini kengaytiradi, balki ish o‘rinlari yaratish, ichki bozorni mustahkamlash va eksport salohiyatini oshirish orqali mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli barqarorligiga xizmat qilmoqda.

■ O‘zbekiston Respublikasida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi (yillik), mlrd. so‘m

1-rasm. O‘zbekiston Respublikasida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi (yillik), mlrd. so‘m^{18]}

2015 yildan 2024 yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston Respublikasida sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi doimiy o‘sish sur‘ati bilan kechib, 2015 yilda 97,598,2 mlrd. so‘mdan 2024 yilda 880,198,5 mlrd. so‘mga yetib, sanoatning iqtisodiyotdagi ulushi va ishlab chiqarish quvvatlari sezilarli darajada kengayganini ko‘rsatadi. Ushbu o‘sish tendensiyasi, birinchi navbatda, davlat tomonidan ilgari surilgan investitsiya dasturlari, ishlab chiqarish texnologiyalarini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish strategiyalarining samaradorligi bilan bog‘liq. 2018–2019 yillarda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining tezkor o‘sishi — 235,340,7 mlrd. so‘mdan 322,535,8 mlrd. so‘mga — ichki va tashqi bozorlar talabining oshishi hamda yangi sanoat loyihalarining joriy etilishi bilan izohlanadi. Shuningdek, 2020 yil pandemiya sharoitiga qaramay ishlab chiqarish

¹⁸ https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_552.xlsx

hajmining o'sishda davom etishi, korxonalarda resurslardan samarali foydalanish va boshqaruv tizimlarining moslashuvchanligini ta'kidlaydi. Natijada, sohada kuzatilgan barqaror o'sish nafaqat milliy ishlab chiqarish salohiyatini mustahkamlash, balki ish o'rinlarini yaratish, eksportni oshirish va mamlakat iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga hissa qo'shmoqda.

1-jadval

Sanoat korxonasining tashkiliy-iqtisodiy mexanizm komponentlari

Komponent	Vazifasi / Maqsadi	Takomillashtirish yo'nalishi
Boshqaruv strukturalari	Qaror qabul qilish, funktsiyalarni taqsimlash	Markazlashgan va markazlashmagan boshqaruvni uyg'unlashtirish, funktsiyalarni optimallashtirish
Moliyaviy boshqaruv mexanizmi	Resurslar taqsimoti, rentabellik nazorati	Budjetlashtirish, investitsiya samaradorligini oshirish, moliyaviy monitoring
Ishlab chiqarish va logistika jarayoni	Resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish	ERP tizimlari, raqamli monitoring, resurslarni optimallashtirish
Inson resurslarini boshqarish	Kadrlar malakasini oshirish, mehnat unumdorligini nazorat qilish	Motivatsion dasturlar, treninglar, ilmiy asoslangan baholash
Innovatsion va texnologik rivojlanish	Yangi texnologiyalarni joriy etish, raqobatbardoshlikni oshirish	Raqamlashtirish, innovatsion yechimlarni integratsiyalash, ilmiy-tadqiqot ishlari

Ushbu jadval ko'rsatadiki, sanoat korxonasining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi ko'p komponentli va integratsiyalashgan tizimdir. Boshqaruv strukturalari va moliyaviy boshqaruv mexanizmi korxona samaradorligining asosiy omillaridan hisoblanadi, chunki ular qaror qabul qilish tezligi va resurslar taqsimotini belgilaydi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish va logistika jarayonlarini optimallashtirish ERP tizimlari va raqamli monitoring orqali resurslardan foydalanish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Inson resurslarini boshqarish mexanizmi kadrlarning malakasini oshirish va motivatsiyasini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, korxona barqarorligini uzluksiz ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Innovatsion va texnologik rivojlanish komponenti esa raqobatbardoshlikni oshirish va mahsulot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu

jihtadan, har bir komponentni modernizatsiya qilish va integratsiyalashgan yondashuvni joriy etish — korxonaning umumiy boshqaruv samaradorligini oshirishning kalitidir.

2-jadval

Sanoat korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish mexanizmlari

Mexanizm	Vazifasi	Kutilayotgan natija
Strategik boshqaruv	Uzoq muddatli rejalashtirish, bozor talabini prognoz qilish	Resurslardan optimal foydalanish, raqobatbardoshlikni oshirish
Moliyaviy monitoring	Budjet va investitsiya samaradorligini nazorat qilish	Xarajatlarni kamaytirish, rentabellikni oshirish
Innovatsion integratsiya	Raqamli va texnologik yechimlarni joriy etish	Ishlab chiqarish samaradorligi va sifatni oshirish
Ichki nazorat va audit	Boshqaruv jarayonlarini tekshirish va takomillashtirish	Xatarlarni kamaytirish, qarorlar sifatini yaxshilash
Motivatsiya va kadrlarni rivojlantirish	Malakali ishchi va menejerlarni tayyorlash	Mehnat unumdorligini oshirish, korxona barqarorligini ta'minlash

Ikkinchi jadval boshqaruv samaradorligini oshirish mexanizmlarini ko'rsatadi. Strategik boshqaruv mexanizmi uzoq muddatli rejalashtirish va bozor talabi prognozlarini amalga oshirib, resurslarni optimal taqsimlash imkonini beradi. Moliyaviy monitoring korxonaning rentabelligini nazorat qilib, xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Innovatsion integratsiya esa ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish va texnologik yangilanish orqali samaradorlikni sezilarli oshiradi. Ichki nazorat va audit mexanizmlari boshqaruvdagi xatarlarni kamaytirib, qarorlar sifatini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, motivatsiya va kadrlarni rivojlantirish mexanizmi korxonaning inson resurslaridan maksimal darajada foydalanish va barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Natijada, ushbu mexanizmlarning uyg'unlashtirilgan tizimi sanoat korxonalarining boshqaruv samaradorligini oshirish va raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish va uning raqobatbardoshligini oshirish masalalari nafaqat strategik, balki operatsion darajada ham dolzarb bo'lib, tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalarni joriy etish, moliyaviy monitoringni kuchaytirish va inson resurslarini rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligini aniq ko'rsatadi. Shuningdek, global statistik ma'lumotlar va Jahon Bank hamda UNIDO kabi nufuzli tashkilotlarning empirikasiga tayanib,

korxonalarda boshqaruv samaradorligini oshirish mexanizmlari tahlil qilinib, ularning amaliy ahamiyati va samarali qo'llanilishi asosli tarzda namoyon qilinadi. Tadqiqot metodologiyasi doirasida korxona ichki va tashqi muhitining o'zgaruvchan sharoitida strategik boshqaruvning muhim jihatlari aniqlanib, innovatsion integratsiya va resurslardan optimal foydalanishning eng samarali usullari tavsiya etiladi. Shu bilan birga, boshqaruv jarayonlarida modernizatsiya qilinadigan mexanizmlar korxona faoliyatining barqarorligini ta'minlab, raqobatbardoshligini oshirishga, moliyaviy va inson kapitalini samarali boshqarishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar korxonalarining strategik va operatsion maqsadlariga erishishda ilmiy va amaliy asos bo'lib, ilg'or boshqaruv usullarini tatbiq etish imkonini beradi. Umuman olganda, maqolada ko'rsatib o'tilgan boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, raqamli va moliyaviy mexanizmlarni joriy etish, shuningdek, inson resurslarini rivojlantirish orqali sanoat korxonalarining samaradorligini oshirish bo'yicha nazariy va amaliy asos yaratildi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali operatsion va strategik jarayonlarning samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin, bu esa korxonaning raqobatbardoshligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Moliyaviy monitoringni kuchaytirish va inson resurslarini rivojlantirish mexanizmlari nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilaydi, balki korxona ichidagi innovatsion faoliyatni rag'batlantiradi, natijada resurslardan optimal foydalanish darajasi oshadi.

Tadqiqot jarayonida olingan empirik ma'lumotlar va global statistik manbalar tahlili boshqaruv samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy va ilmiy tavsiyalar ishlab chiqishga imkon berdi, bu esa korxona boshqaruv tizimini yanada samarali qilishning nazariy va metodologik asosini yaratadi. Shu bilan birga, maqolada korxona ichki va tashqi muhitining o'zgaruvchan sharoitida strategik boshqaruvning dolzarb jihatlari va innovatsion integratsiya imkoniyatlari alohida ta'kidlangan, bu esa boshqaruv jarayonlarida uzoq muddatli barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, sanoat korxonalarida boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha ilg'or mexanizmlar va tavsiyalar tadbirkorlik faoliyatining samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va global iqtisodiy jarayonlarga moslashish uchun muhim ilmiy-amaliy asosni shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank. Global Economic Prospects: Industrial Production Outlook. – Washington, DC: World Bank Group, 2023. – P. 1–85.
2. UNIDO. Industrial Development Report 2024: Structural Transformation in the Digital Era. – Vienna: UNIDO, 2024. – P. 1–210.
3. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. – New York: Free Press, 2008. – 592 p.
4. IMF. Structural Reforms and Economic Performance: Evidence from Manufacturing Sectors. – Washington, DC: IMF Working Paper, 2021. – 35 p.
5. OECD. Digital Economy Outlook 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023. – P. 1–290.
6. McKinsey Global Institute. Industry 4.0: Reimagining Manufacturing. – McKinsey & Company, 2023. – P. 1–65.
7. Коршунов В. В. Совершенствование управления промышленными предприятиями //Экономика промышленности/Russian Journal of Industrial Economics. – 2015. – №. 2. – С. 40-45.
8. Назайтинский С. В. Совершенствование управления промышленными предприятиями на основе формирования единого интегрированного пространства управления //Транспортное дело России. – 2013. – №. 3. – С. 113-115.
9. Smit M., Grobbelaar S. S., Sacks N. Innovation system functions: Survey data of additive manufacturing enterprises in South Africa //Data in Brief. – 2024. – Т. 57. – С. 110943.
10. Goher K. et al. An uncertainty management framework to support model-based definition and enterprise. – 2023.
11. Gupta B. B. et al. Advanced BERT and CNN-Based Computational Model for Phishing Detection in Enterprise Systems //CMES-Computer Modeling in Engineering & Sciences. – 2024. – Т. 141. – №. 3.
12. Mao W. et al. Impact of the carbon market on investment benefits of power-grid enterprises in China: A system dynamics analysis //Global Energy Interconnection. – 2024. – Т. 7. – №. 4. – С. 402-414.
13. Peng J., Bao L. Construction of enterprise business management analysis framework based on big data technology //Heliyon. – 2023. – Т. 9. – №. 6.
14. Kamoliddinova I. G. Sanoat korxonalarida korporativ boshqaruv tizimini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2024. – Т. 4. – №. 01. – С. 303-310.

15. Matkarimovich K. A. Sanoat korxonalari iqtisodiy barqaror faoliyatini ta'minlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2024. – T. 4. – №. 01. – C. 57-66.

16. Zulayxo S. YIRIK SANOAT KORXONALARIDA MEHNAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI //InnoRes. – 2025. – T. 1. – №. 4. – C. 69-72.

17. Muzaffarovich I. J. SANOAT KORXONALARNI BOSHQARISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO 'NALISHLARI VA ISTIQBOLLARI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2025. – T. 5. – №. 01. – C. 165-169.

18. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_552.xlsx